

MENORCA I ELS PILARS DE LA SEVA IDENTITAT

(conferència institucional de Sant Antoni 2026)

Marc Pallicer Benejam

Corporació municipal de l'Excel·lentíssim Ajuntament de Ciutadella, autoritats, senyores i senyors,

Demà, 17 de gener, celebrarem l'acció de gràcies per la conquesta de Menorca a mans d'Alfons III, rei de la Corona d'Aragó, l'any 1287. No espereu que tracti el com —bé sabeu com són les guerres—, sinó el per què. I és que, amb la mort i el testament de Jaume I el Conqueridor, el 1276, el monarca dividí els seus regnes en dos: deixà a Pere, el primogènit, la Corona d'Aragó, el Principat de Catalunya i el Regne de València, mentre que a Jaume li deixà el Regne de Mallorca, inclòs el senyoriu sobre la taifa musulmana de Manurqa, així com el Rosselló i la Cerdanya, donant origen al conflicte.

No faltà temps per a l'esclat de la guerra. Les disputes territorials entre les corones de França i Aragó dugueren Jaume II de Mallorca a prendre partit a favor dels francesos. Va ser llavors quan el seu germà Pere li arrabassà Eivissa i Mallorca i, finalment, la Manurqa musulmana el gener de 1287. No ens equivoquem: la conquesta no va respondre a motius religiosos o culturals, sinó a motius de poder.

Va ser llavors quan, ja entrades victorioses les tropes aragoneses a Ciutadella el 22 de gener de 1287, el nou monarca manà construir una vila ben murada al port de Maó i repartir l'illa. El cronista Ramon Muntaner ens ho diu literalment: "E axí ho féu segurament, que axí és poblada la illa de Menorca de bona gent de catalans, com negún lloc por ésser bé poblat."

Aquella conquesta, però, no acabava amb el conflicte originari entre els germans en Pere i en Jaume. És per aquest motiu que es signà el Tractat d'Agnani, el 1295, que establia que la Corona d'Aragó reintegraria a Jaume II de Mallorca els

territoris que li havien estat conquerits. Va ser així com, ja sense els andalusins, el nou rei organitzà l'illa el 1301 mitjançant la Carta de Franqueses i el Pariatge.

Al primer dels documents es parcel·là l'illa, dividint-la en terres d'emfiteusi i cavalleria. Les primeres eren la gran majoria i serien concedides als nous colons, amb l'obligació de residir a l'illa, defensar-la i pagar un cens al rei. Pel que fa a les cavalleries, serien set, repartides a nobles que no podrien adquirir noves terres ni impartir justícia, i estaven obligats a aportar un cavall armat en cas de conflicte militar. S'acabava així de crear una societat amb preeminència de pagesos propietaris, confirmant la vella dita de Ciceró a *De Officiis*, al segle I: «De totes les activitats que procuren un benefici, cap no és millor, més fecunda ni més digna d'un home lliure que l'agricultura».

A la Carta de Franqueses també s'atorgava representació política als menorquins. Segons aquest document, la institució de govern seria la Universitat de Ciutadella, formada per quatre jurats ciutadellencs, representants dels quatre estaments o grups socials de Menorca: un noble, un ciutadà, un pagès i un menestral, amb un mandat de durada anual. Només l'Església n'estaria exclosa, i els jurats estarien assessorats per un Consell format per deu ciutadellencs, igualment pertanyents als mateixos grups socials.

Finalment, amb el Pariatge, intentà establir una organització eclesiàstica. Al mateix temps, el document amagava un pla de colonització, creant set parròquies i quatre capelles baix la pabordia de Ciutadella, amb la idea que aquestes fossin el nucli principal de les futures poblacions. Dues d'elles, dedicades a Santa Maria, s'ubicaren a l'interior de les poblacions emmurallades de Ciutadella i Maó. Una tercera es trobava a l'alqueria d'Ihalor, dedicada a Santa Eulàlia; el mateix rei fundà allà la població el 1304, avui Alaior. Al centre de l'illa es fundà la parròquia de Sant Narcís, donant origen a Es Mercadal.

S'acabaven de forjar els fonaments d'una nova societat, basada en tres pilars principals. El primer pilar, la identitat, es fonamentava en l'origen dels colons, que al llarg dels segles transmetien la seva cultura, essent la llengua catalana encara avui la seva principal expressió. El segon pilar, la pertinença, es reforçava amb la creació dels quatre pobles, organitzats entorn d'una societat de pagesos

propietaris, que defensarien la seva terra de les agressions exteriors. El tercer pilar, la sobirania, garantia al poble menorquí la representació política i per igual, a tots els grups socials de la nova societat.

L'any 1343, aquella il·lògica guerra començada pels dos germans, en Pere i en Jaume, s'acabava. La Corona d'Aragó reincorporava de nou el Regne de Mallorca, i totes aquestes lleis van ser jurades en favor de la restaurada unitat. A partir d'aquell moment, infinitat de proves van intentar erosionar els tres fonaments —la identitat, la pertinença i la sobirania—, donant exemple de la seva fortalesa.

El creixement dels pobles menors, que reclamaren una major representació en relació amb Ciutadella, s'afegí a les ànsies dels pagesos i menestrals d'augmentar el seu pes polític. D'aquestes reivindicacions se'n derivà la Sentència arbitral de Requenses, el 1441, que reformà la Carta de Franqueses i impulsà la institució del Consell del Comú, amb igualtat numèrica tant entre les classes socials com entre els representants de Ciutadella i dels pobles menors. Així mateix, es crearen les universitats menors, encarregades de dirimir els seus problemes particulars, tot i restar supeditades a Ciutadella, que n'exercia la capitalitat.

A vegades, els problemes venien de fora, atès que amb el matrimoni d'Isabel de Castella i Ferran d'Aragó, el 1474, no sols es forjava un poder més gran i els fonaments d'un nou Estat, sinó també nous enemics. Basta recordar el 9 de juliol de 1558, el Dia de sa Desgràcia, quan uns 15.000 otomans destruïren Ciutadella, eliminant per mort o captiveri més de la meitat dels menorquins i més de quatre cinques parts dels ciutadellencs. Va ser una barbàrie de les que marquen, recollida pels captius amb un detall orgullós i justificatiu a l'Acta de Constantinoble.

De les cendres en brotà verdor, però les pestes i la Guerra dels Trenta Anys, al segle XVII, no deixaven aixecar el cap a Ciutadella. Va ser llavors quan els pobles menors aconseguiren la seva plena autonomia com a universitats particulars: Maó el 1641, Alaior i Es Mercadal el 1650. Per evitar disputes, les quatre universitats signaren el 1660 la Concòrdia del Toro, acordant que les

divergències entre els quatre termes es dirimirien al Consell del Comú, a Ciutadella, entre els representants dels pobles. D'aquesta manera es fonamentava una institució comuna de representació de tots els menorquins, i la nostra sobirania política, garant de la igualtat, es veia de nou preservada.

Una altra prova arribava amb la coronació de Felip V, el 1700, primer representant de la dinastia Borbó, i amb l'inici de la Guerra de Successió espanyola. Va ser llavors quan els territoris de la Corona d'Aragó, consolidats mitjançant institucions forals basades en el pactisme, s'oposaren al centralisme borbònic i s'aixecaren en armes, i amb ells, Menorca, l'octubre de 1705. Tot i l'heroïtat, els menorquins van ser derrotats per les tropes borbòniques el 5 de gener de 1706 a la Batalla de Biniatop. Les nostres institucions forals van ser abolides i els instigadors de la rebel·lió executats. *Vae victis*, ai dels vençuts.

Tot i la derrota, els britànics reconqueriren l'illa per a les armes de l'arxiduc Carles, l'altre candidat a la Corona, el setembre de 1708, restablint la situació prèvia a la batalla. Així i tot, els britànics en realitat volien quedar-se l'illa, com de fet succeí quan, a canvi de retirar-se de la guerra, Espanya els cedia formalment l'illa juntament amb Gibraltar, mitjançant el Tractat d'Utrecht de 1713.

La guerra s'acabava, amb les institucions forals de la Corona d'Aragó abolides pel Decret de Nova Planta i amb la llengua catalana relegada de l'àmbit públic en favor del castellà. En canvi, la Menorca britànica veuria preservades les seves institucions, usos i costums amb el Tractat d'Utrecht; així i tot, els britànics també intentaren vulnerar-los. Amb el decret dels disset punts de Kane volien supeditar l'Església al governador i, posteriorment, abolir el Consell del Comú. I si bé no pogueren doblegar l'Església, gràcies a la unitat religiosa dels illencs, els quatre termes de Menorca acabaren imposant l'ànima de la seva pròpia sobirania, i les reunions dels representants de tots els menorquins es deixaren de celebrar l'any 1732.

Només les universitats, actuant per separat o unint-se puntualment, continuaren com a òrgans de representació, i els pilars de la identitat, la pertinença i la sobirania es van veure preservats. En general, aquella va ser una bona època, gràcies a la franquícia comercial, que ajudà a diversificar l'economia i apuntalà

els fonaments d'una futura societat industrial amb mires a l'exterior, tot propiciant el creixement demogràfic i urbà. La bonança va dur, també, a la consolidació o al naixement de pobles com Ferreries, Es Migjorn Gran, Fornells, Sant Lluís i Vila Jordi.

Els britànics abandonaren l'illa el 1802 i s'iniciava l'època contemporània. Amb la nova administració espanyola arribaren mesures dures: la supressió de la franquícia comercial, la imposició del castellà com a llengua oficial i, per primera vegada, el reclutament militar obligatori dels menorquins, fins llavors exempts per dret foral. A tot això s'hi afegiren contribucions feixugues per finançar les Guerres Napoleòniques i una fam devastadora.

No és estrany, amb tot, que el 1810 Menorca esclatàs en ira: el poble es revoltà, destruï les duanes, expulsà el bisbe Juano per la seva actitud castellanitzadora i retingué el governador, exigint la fi dels reclutaments forçosos i de les contribucions de guerra.

L'aixecament quedà en res: es desinflà i els menorquins hagueren de pagar indemnitzacions. Una dècada després començava la gran diàspora, amb Alger com a destí. La Revolució liberal faria la resta, abolint les universitats el 1833. A partir d'aquell moment, l'illa quedà integrada a la Província de les Illes Balears, amb Palma com a capital. Les nostres institucions forals perderen la capacitat d'interactuar amb el govern de torn, en detriment de Menorca i en benefici de la urbs mallorquina.

Sense les universitats, moria la sobirania política menorquina i amb ella la Carta de Franqueses de 1301, la Sentència arbitral de Requenses de 1441, la Concòrdia del Toro de 1660 i l'esperit de protecció del Tractat d'Utrecht de 1713. Els pilars de la identitat, la pertinença i la sobirania es començaven a fondre com el gel a la sal, però es guanyaven amb democràcia i llibertat a partir dels ajuntaments constitucionals. Només la llengua esdevenia el pilar principal de la nostra identitat, tot i restar marginada i fora de la legalitat.

És en aquest moment que la transmissió oral entre els menorquins es va mantenir en l'àmbit familiar i privat, transmetent la llengua de generació a generació. En aquest context, hem de tenir present l'aportació d'aquells que, amb

la seva perseverança, donaren un pas endavant i s'erigiren herois en defensa dels nostres costums, de la història i, sobretot, de la nostra llengua. Noms com Antoni Febrer i Cardona, Joan Benejam Vives, Mn. Josep Salord i Franés, Francesc de Borja Moll i molts d'altres —que la manca de temps no ens permet abordar— es mereixen les gràcies de tot cor!

Quan l'any 1975 va morir el dictador Franco, Menorca emergia d'un període de severa repressió lingüística. Des del 1802 el català ja no era la llengua oficial i s'utilitzava només a l'àmbit familiar i privat. Així i tot, havia resistit gràcies a la insistència de la gent; però no ens equivoquem: el nostre idioma havia estat exclòs de la major part de la vida pública. Encara restava molta feina per fer. Amb la transició democràtica, el nostre poble inicià un procés de recuperació de les institucions representatives i dels drets lingüístics, i ho va fer amb la convicció que, recuperant-los, recobràvem la dignitat i la memòria col·lectiva.

El primer pas es donà el juliol de 1978, amb l'aprovació del règim de consells insulars, i la institució va ser formalitzada amb la Llei d'eleccions locals. Amb les primeres eleccions democràtiques d'àmbit municipal i insular de l'abril de 1979, es reinstaurà, ara sí, el Consell, encara com un organisme de gestió local. Recuperàvem la institució de representació unida de tots els menorquins, abolida el 1732.

Amb l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears el 1983, es marcava un punt d'inflexió, ja que el Consell Insular passava a formar part del nou Govern de les Illes Balears, adquirint funcions administratives, de govern i sobretot de representació de l'illa de Menorca. Recuperàvem l'autonomia política perduda el 1833 i, el que és millor, es reconeixia la nostra llengua com a la pròpia de les Illes, cooficial amb el castellà. Ara sí! La llengua dels nostres avantpassats, transmesa generació a generació i marginada durant gairebé dos segles, tornava a ocupar l'espai que li corresponia en la vida institucional.

Els menorquins començàvem a conèixer conceptes fins llavors desconeguts, com la normalització lingüística, que es convertí en tot un compromís. La nostra llengua tornava a ser present a les aules, l'administració començà a recuperar-ne l'ús i el món editorial inicià una nova etapa de vitalitat, així com també, amb

matisos, els mitjans de comunicació. Era un procés lent, però progressiu i, per als més implicats, il·lusionant.

Els conceptes de respecte i inclusió eren nous, i prova d'això és que el camí no sempre ha estat fàcil. Des del primer moment, la política lingüística ha estat motiu de debat i disputa. S'han produït canvis de govern i visions divergents sobre la protecció del català, fins al punt que, en l'àmbit polític, han sorgit debats que neixen del desconeixement històric. Debats que duen a afirmar, sense base filològica ni científica, que ciutadans capaços de mantenir una conversa fluida amb un valencià, un català, un eivissenc o un mallorquí xerren una llengua diferent, rompent així els llaços d'unió.

Els nostres representants polítics, guiats pels canvis constants de la nostra societat, també han utilitzat la nostra llengua, convertint-la en motiu de debat i discussió. Quin ha de ser el paper de la nostra llengua en l'àmbit educatiu i administratiu? Aquesta senzilla pregunta supura com una ferida mai tancada entorn del requisit del català per accedir a l'administració, generant, en conseqüència, etapes d'impuls i d'altres de retrocés. El dret de ser atesos i educats en la nostra llengua, per estrany que sembli, ha estat, és i possiblement serà qüestionat, així com el model de normalització lingüística.

A aquests factors polítics s'hi han afegit altres reptes, principalment econòmics i especialment vinculats al turisme. La locomotora del nostre sistema econòmic pateix la manca de mà d'obra entre els illencs, fet que ha afavorit la immigració i, en conseqüència, una diversitat demogràfica creixent. A tot això s'hi suma el pes inevitable de la globalització, factors que influeixen en l'ús de la nostra llengua i n'exigeixen una adaptació constant.

Tampoc podem oblidar que la immigració, font de riquesa, ha derivat en una tràgica manca d'habitatge, sumada al fet que l'antic turisme d'hotel ha deixat de créixer en favor del lloguer turístic. En conseqüència, han augmentat els preus dels habitatges, generant tensions socials i econòmiques que empobreixen progressivament el benestar col·lectiu. Paradoxes a les quals s'ha afegir l'estacionalitat estival, que empobreix els aqüífers, les carreteres i la nostra vida quotidiana.

I així i tot, després de més de set segles, podem afirmar que la nostra principal senya d'identitat, la llengua, continua viva i ens cohesiona. És la llengua de l'escola, de la universitat, de la creació literària, de la música, de la recerca i de tantes entitats que mantenen un compromís amb la nostra identitat. El català és la llengua habitual del 64% de la població de Menorca, percentatge que augmenta fins al 73% entre els joves de 18 a 35 anys: una llum d'esperança per al futur, però també un avís que no hem de baixar la guàrdia.

Sí, hem recuperat la nostra autonomia política i la llengua com a senyes d'identitat. Però també és cert que la seva vitalitat no està garantida. La normalitat lingüística i el consens institucional són un projecte que s'ha de renovar constantment, amb responsabilitat democràtica i sensibilitat social. No es tracta d'imposar, sinó de garantir; no es tracta de substituir, sinó de conviure; no es tracta de dividir, sinó d'integrar.

Menorquins i menorquines: han passat set segles des de la conquesta de Menorca i l'inici de la colonització, i, amb tot aquest context present, se'ns planteja un repte actual. El nostre poble ha defensat les seves institucions, la llengua i la seva manera de ser de manera continuada, com un fil conductor que uneix generacions. Protegir el que ens fa únics no és un acte de nostàlgia, sinó un compromís de futur avalat per la nostra història, la mateixa que ha permès preservar els nostres pilars comuns —la identitat, la pertinença i la sobirania— per garantir una Menorca cohesionada, digna i orgullosa per a les generacions futures.

He dit.

Ciutadella de Menorca, 16 de gener de 2026